

**ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ՄՏԱՎՈՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՐԸ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻ ԱՐԴԻ ՀԱՅ
ՀԱՄԱՅՆՔԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ**

(Ըստ «Գերմանիայի Հայ Ակադեմիականների Միության
Տարեգրքի. 2001-2002»)

Սիյուռաբազայ գաղթախնների կյանքում տարեգրքերի
հրատարակումը ինքնակազմակերպման և ինքնապահպանման
հրատապ, ինչպես նաև պատմագիտական և մշակութաբանա-
կան կարեւոր դեր ու նշանակություն ունեցող իրողություն
է⁵⁶⁶

Օտարության մեջ ազգային ինքնության պահպանման
այդ մղումով է, որ գերմանարենակ մեր հայրենակից, Գերմանի-
այի Բոխում քաղաքի Ռուրի Համալսարանի Պատմության Ֆա-
կուլտետի Արևելյան Եվրոպայի Երկրների Նոր և Նորագույն
Պատմության ամբիոնի դոկտորանտ Ազատ Օրդուխանյանը
հրատարակել է «Գերմանիայի Հայ Ակադեմիականների
Միության տարեգիրք. Jahrbuch des Armenisch-Akademischen
Vereins – 1860 (2001-2002)» (Երևան, 2002, 260 էջ) հատորը:

Հեղինակը ներածության մեջ նշում է, որ գերմանահայ
բազմաշերտ գաղութի պատմությունը տակավին խոր և համա-
կողմանի ուսումնասիրության չի արժանացել, ուստի «...գա-
ղութի անցյալի ու արդի վիճակի ուսումնասիրման գործը նախ
և առաջ օրվա հրամայականի պես անհրաժեշտ է տեղի հա-

⁵⁶⁶ Ինչպես՝ Սերոբեան Մ., Ամերիկահայ տարեցոյցը, Պոստոն, 1912-
1913; Աճեմեան Լ., Եգիպտահայ տարեցոյցը, Գահիրէ, 1913-1917;
Ֆրանսահայ տարեգիրքը, Փարիզ, 1926-1928; Յունահայ տարեցոյցը,
Աթէնք, 1927-1928; Գարագաշ Յ., Պիոնեան Կ., Պարսկահայ տարե-
ցոյցը, Թեհրան, 1927-1930; Պուլկարահայուն տարեցոյցը, Պլովտիվ,
1935; Եիրիքեան Լ., Դամասկահայ ամենուն տարեգիրքը, Դամասկոս,
1958; Գեղարդ. Սուրիահայ տարեգիրքը, Զալէպ, 1975-մինչև օրս և
այլն:

մայնքային, գիտամշակութային ու աղգային-հասարակական կյանքը կազմակերպական նոր որակի բերելու համար»:⁵⁶⁷

Ա. Օրդուխանյանը տարեգրքի հրատարակման նպատակն է համարում նաև «գորաշարժի» ենթարկել և արդյունավետ ու նպատակային գործունեության շուրջ համախմբել գերմանահայ ուսանողությանն ու երիտասարդ մտավորականներին, նրանց ներգրավել գաղութային կառույցների աշխատանքին, ինչպես նաև ապահովել հատկապես վերջին 10-15 տարիների ընթացքում Հայաստանից տեղափոխված և ավանդաբար Գերմանիայում ապրող հայերի համերաշխ գործակցությունը: Տարեգրքում Ա. Օրդուխանյանը պատմագետ-հետազոտողին հատուկ խնամքով ներկայացրել է Գերմանիայի հայ գաղութի ձևավորման ու զարգացման պատմական ուրվագիծը՝ 7 որոշակի շրջափուլերով. 10/11 դ.դ. – 19 դ. կես, 19 դ. կես – 1915 թ., 1915 – 1939 թթ., 1939 – 1945 թթ., 1945 թ. – 1950-ական թ. սկիզբ, 1950 – ական թ. սկիզբ – 1960-ական թ. կես, 1960-ական թ. կես – 1990-ական թ. վերջ:⁵⁶⁸ Պատմական այս ժամանակագրությունը ներառում է տարբեր զբաղմունքների տեր հայ առաջին պանդուխտ անհատների և ընտանիքների, ապա՝ ուսանողների, տնտեսական ու քաղաքական հետապնդումների ենթարկված տարագիրների, Հայոց ցեղասպանությունից մազապուրծ գաղթականների, Հայաստանի խորհրդայնացման հետևանքով վտարանդվածների, Երկրորդ աշխարհամարտի ռազմագերիների և Հայրենազուրկ հայերի, ինչպես նաև Թուրքիայից, Իրանից, Մերձավոր Արևելքի երկրներից, իսկ վերջերս նաև Հայաստանից և նախկին Խորհրդային Միության հանրապետություններից արտագաղթած հայերի հոսքը դեպի Գերմանիա: Ներկայումս ամբողջ Արևմտյան, Հյուսիսային և Հարավային Եվրոպայի երկրների հայ գաղութների շարքում Գերմանիայի Հայությունն իր 35.000-40.000 թվաքանակով Ֆրանսիայի հայ գաղութից հետո զբաղեցնում է երկրորդ տեղը:

Գերմանիայի ժամանակակից հայ գաղութը, որպես վերջին տասնամյակների միգրացիոն գործընթացների հետևանքով արդեն իսկ ձևավորված գաղութ, թեպետ կրում է եվրոպական

⁵⁶⁷ Օրդուխանյան Ա., Գերմանիայի Հայ Ակադեմիականների Միության տարեգիրք. Jahrbuch des Armenisch-Akademischen Vereins – 1860 (2001-2002), Ե., 2002, էջ 12:

⁵⁶⁸ Նույն տեղում, էջ 19-20:

Հայ դադուկների համանման զարգացման ընթացք, «...այնուամենայնիվ իր ձևավորման ուղու տարրեր ելեկշններում արձանադրում է նաև բավականին մեծ տարբերություններ, որոնք, ի շարս այլ առանձնահատուկ զարգացումների, սերտորեն առնչվում են նաև գերմանահայ ուսանողություն կոչվող հետաքրքիր երևույթի հետ», ընդ որում «Գերմանիայում Հայ ուսանողության ներկա պատկերը հար և նման է գերմանահայ գաղուկի ընդհանուր պատկերին...», - գրում է Հեղինակը:⁵⁶⁹

Ի տարբերություն ԱՄՆ-ի, Մերձավոր ու Միջին Արևելքի և Սփյուռքի այլ հայաշատ գաղուկների, Գերմանիայի Հայերը, այդ թվում նաև ուսանողները, համախմբված տեղաբաշխում չունեն, այլ տարածված են երկրի տարբեր քաղաքներում ու ավաններում: Հետևաբար դժվար է ոչ միայն նրանց համախմբելն ու միություններ կազմակերպելը, այլ նաև Գերմանիայում ապրող Հայերի և մասնավորապես Հայ ուսանողության թվի վերաբերյալ ճշգրիտ վիճակագրություն ունենալը: Նախնական տվյալներով ներկայումս Գերմանիայի 200-ից ավելի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորում են տարբեր երկրներից ժամանած ավելի քան 750-800 Հայ ուսանող և դոկտորանտ (ասպիրանտ), իսկ նրանց առավելագույն համախմբումը այս կամ այն համալսարանում կազմում է 20-25 անձ:⁵⁷⁰

Թվաքանակի սակավության, ընդարձակ Գերմանիայով մեկ տարածված լինելու, ինչպես նաև Հայ երիտասարդի անհատապաշտական բնավորության ու լեզվամտածողության ուրույն մշակույթներ ներկայացնելու հանգամանքները օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ դժվարություններ են ստեղծում երկրի Հայ մտավորականության համախմբման համար: Հեղինակը Հայ մտավորական երիտասարդության կազմակերպման դժվարություններից է համարում նաև Հայաստանից և նախկին խորհրդային Միության հանրապետություններից եկած Հայ ուսանողության նվազ հակվածությունը համայնքային կամ ազգային-հասարակական կառույցներ ստեղծելուն, քանի որ ի տարբերություն Սփյուռքի իրենց արևմտահայ տարեկիցների, որոնք տակավին մանկապատանեկան տարիներից արդեն ակումբահամայնքային կյանքի դպրոց են անցել մասնակցելով ազգային, համայնքային, կուսակցական համապատաս-

⁵⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 19, 21, 22:

⁵⁷⁰ Նույն տեղում, էջ 22:

խան կառույցների աշխատանքներին, արևելահայ երիտասարդությունը գերազանցապես զուրկ է եղել համայնքային կամ հասարակական կառույցներում աշխատելու փորձառությունից:

Կազմակերպմանը խոչընդոտող հանգամանքներից են նաև գերմանական համալսարանական համակարգի աշխարհագրականորեն ոչ կենտրոնացած լինելը և ուսանող-երիտասարդության հարաշարժ լինելը: Բացի այդ, Գերմանիայում գործող հայկական կազմակերպությունները (բացառությամբ Գերմանահայոց Կենտրոնական Խորհրդի և Քյոլնի Տիկնանց Միություն), համայնքային ու եկեղեցական կառույցները, հակառակ նյութական հնարավորությունների առկայության, չունեն ուսանող երիտասարդական շարժմանը նպաստող ծրագրեր: Այս առումով հեղինակն ահազանգում է. «... Գերմանահայության համար այսօր օդի պես անհրաժեշտ է հայ ուսանողներին և երիտասարդ մտավորականներին աջակցելը և նրանց դեռևս միակ միավորմանը ՀԱՄ-ին, զարկ տալը, այլապես վաղը... առանց կազմակերպված ներուժի, գաղութը չի ունենա իր գոյատևման ամենակարևոր երաշխիքը՝ հայ համայնքային մտավորականությունը, որը դերմանահայության ուժացման դեմ պայքարի առաջին պատնեշը պիտի լինի»:

Հեղինակը ժամանակագրական վերլուծությամբ ներկայացնում է Գերմանիայում հայ ուսանողության անցած ուղու պատմական ուրվագիծը՝ սկսած XIX դ. կեսից մինչև ներկա ժամանակները, և նշում, որ դեռևս 1860-ական թթ. Գերմանիայում ուսանող հայ երիտասարդների կողմից միավորվելու առաջին փորձերն են կատարվել: Եթե XIX դ. երկրորդ կեսին և XX դ. առաջին քառորդին հայ երիտասարդները նախընտրում էին ուսանել հիմնականում Գերմանիայի Լայպցիգ, Բեռլին, Ենա, Հալլե, Դրեզդեն, Մյունխեն, Մարբուրգ և Հայդելբերգ քաղաքների համալսարաններում, ապա այժմ երկրի գրեթե բոլոր համալսարաններում կան հայ ուսանողների զգալի (Բեռլին, Բոխում, Մյունխեն, Ֆրանկֆուրտ, Քյոլն, Համբուրգ, Լյուբեկ) և հետզհետե ստվարացող (Ալսեն, Ֆրայբուրգ, Թրիեր, Հանովեր, Մարբուրգ) համախմբումներ, սակայն այլևս բացա-

⁵⁷¹ Նույն տեղում, էջ 27, 28:

կայում է նախկինի նման մի քանի կրթօջախներում ուսանելու նախապատվություն տալու ավանդույթը:⁵⁷²

Միաժամանակ, եթե XIX դ. երկրորդ կեսին և XX դ. ոկղրին Գերմանիա ուսանելու էին մեկնում հիմնականում ռուսական կայսրությունում բնակվող արևելահայերը (Շուշի, Թիֆլիս, Բաքու, Նոր Նախիջևան, Երևան, Շամախ, Ախալքալաք-Ախալցխա, Արդվին և այլն) և սակավթիվ էին օսմանյան կայսրությունից ժամանած արևմտահայերը (Կ. Պոլիս, Էրզրում, Վան և այլն), ապա 1920-1950 թթ. դադարին հաջորդած ժամանակաշրջանում՝ ընդհուպ մինչև մեր օրերը, ակտիվացել է սփյուռքահայ տարբեր գաղթօջախներից (Պարսկաստան, Սիրիա, Լիբանան, Թուրքիա, ԱՄՆ, Ֆրանսիա, Հունաստան, Բուլղարիա, Իրաք և այլն), ինչպես նաև նախկին Խորհրդային Հայաստանից և ԽՍՀՄ տարբեր Հանրապետություններից հիմնականում դեպի նախկին Գերմանիայի Դեմոկրատական Հանրապետություն, ապա Հատկապես 1990-ական թթ. սկսած, Հայաստանի Հանրապետությունից դեպի միացյալ Գերմանիա ուսանելու մեկնող Հայ երիտասարդների հոսքը: Այնպես որ, այսօր Գերմանիայում ուսանող Հայ երիտասարդությունն իրենից ներկայացնում է բազմաշերտ Հավաքականություն, որն, ըստ Հեղինակի, «...բնորոշվում է, ոչ միայն նրա աշխարհագրական գործոնով, այլ շատ հաճախ նաև ղրանով պայմանավորված աշխարհայացքային և լեզվամտածողության, տարբեր երկրներում ձեռք բերած սոցիալ-քաղաքական կողմնորոշմամբ և իրենց վրա կրող իրարից լրիվ տարբեր մշակութային ազդեցություններով: Այդ հստակ արտահայտված տարբերությունները, մի կողմից, հարստացնում են դերմանահայ ուսանողությունը կոչվող ընդհանուր երևույթը, մյուս կողմից՝ չափազանց դժվարացնում նրա կազմակերպչական կառույցների ստեղծման ու համատեղ աշխատանքների գործը»:⁵⁷³

Հեղինակը, ներկայացնելով Գերմանիայում Հայ ուսանողության դիմագրաված ֆինանսատնտեսական և բարոյահոգեբանական դժվարությունները, անդրադարձել է նաև արևելահայ և արևմտահայ լեզվամշակութային փոխըմբռնման և փոխհարաբերությունների հարուցած դժվարություններին, որի արդյունքում Հայ ուսանողությունը նախընտրում է ընկերային հարաբերություններ հաստատել իրեն հարազատ լեզ-

⁵⁷² Նույն տեղում, էջ 30-31:

⁵⁷³ Նույն տեղում, էջ 33:

վամշակութային հայկական ընդհանրությունների հետ: Ընդհանուր առմամբ, «...մյուս ազգերի ուսանողները չափազանց հարևանցիորեն են ներկայանում նրանց առօրյա կյանքում»:⁵⁷⁴

Վերջին 20-25 տարիների ընթացքում հայկական Սփյուռք ունեցող որոշ երկրներից և Հայաստանից դեպի Գերմանիա շարունակվող արտագաղթի արդյունքում իր վերջնական ձևավորման հանգրվանին հասած դերմանահայ գաղութում նկատելի է դարձել դերմանահայ մասնագիտական կառույցների կազմավորումը: Այդպիսիներից է 2001 թ. հունվարի 7-ին Բոխումում վերաբացված Գերմանիայի «Հայ Ակադեմիականների Միություն-1860» գիտաուսումնամշակութային կազմակերպությունը (նախագահ՝ Ա. Օրգուհյանյան), որն այժմ դերմանահայ կազմակերպությունների մեջ ամենաբազմանդամներից ու ամենագործունյաններից մեկն է:⁵⁷⁵ ՀԱՄ-ը, որպես 1860 թ. Գերմանիայում (Լայպցիգ) գործած և երբեմնի աշխույժ ուսանողական-ակադեմիական կյանք ունեցող (Գերմանիայում են ուսանել Գրիգոր և Անդրեաս Արծրունի եղբայրները, Կոմիտասը, Ավետիք Իսա-հակյանը, Մանուկ Աբեղյանը, Կարապետ Մելիք-Օհանջանյանը և այլոք) համա-նուն միության իրավահաջորդ ու ավելի քան 140-ամյա հարուստ ավանդույթների շարունակող, նպատակ ունի «...վերականգնանել դերմանահայ ուսանողության պատմական հարուստ ավանդույթները և փորձել հնարավորին չափ կազմակերպել հայ ուսանողության և երիտասարդ մտավորականների ստեղծագործական և հասարակական կյանքը Գերմանիայում»:⁵⁷⁶

ՀԱՄ-ը ունի եռաչերտ կառուցվածք. անդամագրում է կազմակերպության հիմնական առանցքը հանդիսացող Գերմանիայի, ինչպես նաև սփյուռքահայ տարբեր գաղթօջախներից և Հայաստանից ժամանած բարձր դասարանների դերմանահայ աշակերտներին, ուսանողներին, ինչպես նաև երիտասարդ մտավորականներին, որպեսզի համատեղ աշխատանքի ընթացքում հնարավոր լինի ապահով հիմքերի վրա պահել իրարհաջորդ սերունդների գործունեությունը «պահպանելու համար երեկվա և այսօրվա հայ ուսանողության կապը»:⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Նույն տեղում, էջ 35:

⁵⁷⁵ Նույն տեղում, էջ 41, 42:

⁵⁷⁶ Նույն տեղում, էջ 221, 223:

⁵⁷⁷ Նույն տեղում, էջ 131, 221:

Միությունը ձգտում է ակադեմիական հենքի վրա միավորել ղաղութահայ կյանքի կառույցներից հեռու մնացած նախկին հայաստանարևակներին, նրանց կարողություններն ու հնարավորություններն ուղղել գերմանահայ գաղութի համախմբմանը, ընդհանուր զարգացմանն ու հայ-գերմանական բարեկամական հարաբերությունների ավելի ընդլայնմանն ու խորացմանը առավել իմաստալից ու բովանդակալից դարձնելով համար նրանց ուսումնառության տարիները Գերմանիայում: Միությունն իր գործունեության կարևորագույն խնդիրներից մեկն է համարում նաև լայնակի կապերի հաստատումը Գերմանիայի գիտաոսումնական և մշակութային համակարգի տարբեր կառույցների հետ՝ դառնալով կապող օղակ Գերմանիայի և Հայաստանի համապատասխան հաստատությունների միջև:⁵⁷⁸

ՀԱՄ ջանքերով Բոխումում գործում է հայկական մեկօրյա դպրոց, ուր դասավանդում են հայերեն (գրել, կարդալ), հայոց պատմություն, հայ գրականություն, Հայաստանի աշխարհադրություն:⁵⁷⁹

Միության մշակած գործունեության ծրագրերի մեջ է մտնում նաև տարբեր երկրներից Գերմանիայում սովորել ցանկացող հայ երիտասարդներին ուսուցման հետ առնչվող համապատասխան տեղեկատվություն, խորհրդատվություն տրամադրելը, դիմորդների գործերի ընդունելը, ֆինանսական, իրավաբանական, բժշկական ապահովագրության, կեցության, աշխատանքի տեղավորման և բազմաբնույթ այլ հարցերի կարգավորմանն աջակցելը, ինչպես նաև աշխարհի տարբեր կողմերից բազմալեզու հայաշունչ գրականության ձեռքբերումը և Գերմանիայում տարածումը:

Նորաստեղծ ՀԱՄ-ը հաջողությամբ իրականացնում է ուսումնամշակութային միջոցառումների մի ամբողջ շարք. միությունն արձագանքում է համազգային գրեթե բոլոր ձեռնարկներին, կազմակերպում Սփյուռքի, Հայրենիքի և օտարազգի մտավորականների ու մշակութի գործիչների հետ հանդիպումներ, ձեռնարկում ուղևորություններ դեպի Եվրոպայի հայկական համայնքներ, ինչպես նաև հոգում գերմանահայ երեխաների ու պատանիների ամառային ուսում-

⁵⁷⁸ Նույն տեղում, էջ 44, 46:

⁵⁷⁹ Նույն տեղում, էջ 51, 52:

նամշակութային հանգիստը տեղի ամառային ճամբարներում, անց կացնում Ամանորյա ճոխ հանդիսություններ և այլն:⁵⁸⁰

Գերմանիայի Հայ Ակադեմիականների Միության ամենամյա գործունեությունը լուսաբանող տարեգրքից բացի ՀԱՄ-ը սկսել է հրատարակել նաև միության շնորհալի անդամների ստեղծագործությունները ներկայացնող պարբերական մատենաշար:

Ա. Օրդուխանյանի հեղինակությամբ լույս տեսած «Գերմանիայի Հայ Ակադեմիականների Միության տարեգրքը» արժեքավոր ներգրում է հետզհետե հայաշատ դարձող եվրոպական այդ գաղութի, որպես արդի Սփյուռքի մի հատվածի ներհամայնքային կյանքն առարկայորեն լուսաբանելու և պատմական ընդհանուր ուրվագիծը ներկայացնելու, օտարափեռում ազգային ինքնության բացահայտման ու պահպանման ուղղությամբ: Այն ունի նաև պատմագիտական և սկզբնաղբյուրային բացառիկ արժեք ու նշանակություն գերմանահայոց արդի պատմությանն առնչվող փաստավավերագրական նյութեր տրամադրելու առումով: Մնում է հուսալ, որ Գերմանիայի Հայ Ակադեմիականների Միությունը կգորանա և կդառնա համայնքը համախմբելու առաջնորդող և Մայր Հայրենիքի հետ կապերը սերտացնող այն մտավոր ներուժը, որը ձուլման ու օտարացման համայնակուլ միջավայրում իր գործունեությամբ և հրատարակություններով կշարունակի իրականացնել հայապահպան ու ազգանպաստ օրինակելի առաքելություն:

⁵⁸⁰ Նույն տեղում, էջ 56-61:

KNARIK AVAKIAN
Institute of History, NAS RA

**THE ROLE OF STUDENTS AND YOUNG INTELLECTUALS IN
THE FORMATION OF THE
MODERN ARMENIAN COMMUNITY OF GERMANY
(According to the "Yearbook of the Union of the Armenian
Academics' of Germany. 2001-2002")**

Summary

In the life of Diaspora communities the publication of yearbooks has self-organizing and self-preserving function, as well as historical and cultural important role and meaning.

The modern Armenian Community of Germany, which has been reorganized as a result of migration processes of the last decades, along with the general similarities with other European Armenian communities, has its own, unique peculiarities, which are closely related with the Armenian student life in Germany. The Armenian students (more than 800 in number) are spread in over 200 higher educational institutions of Germany (Berlin, Bochum, Munich, Frankfurt, Köln, Hamburg, Lübeck, as well as Aachen, Freiburg, Trier, Hanover, Marburg, etc.), enclosing approximately from 20 to 25 people per university. Nowadays Armenian youth of Germany present a multilevel entity with geographical (Iran, Syria, Lebanon, Turkey, USA, France, Greece, Bulgaria, Iraq, as well as post-Soviet countries, etc.) and socio-political variety and diverse mentality. Subsequently, the mentioned above multiplicity is both enriching the entire German-Armenian student and intellectual life, at the same time hampering its joint organizational and cooperative activities.

Our compatriot from Germany, young historian Asat Ordoukhanian, driven with the purpose to preserve the national identity in abroad, has published the presented volume: "*Yearbook of the Union of the Armenian Academics' of Germany. Jahrbuch*

des Armenisch-Akademischen Vereins – 1860 (2001-2002)”
(Yerevan, “Zangak-97,” 2002. ISBN 99930-2-529-1, 260 p. + viii).

In this bilingual (in Armenian and German) Yearbook the author presents the general outline of the history and student life of the Armenian Community of Germany, the effective educational, academic, cultural, public, community nation-preserving activities of the recently reopened “Union of the Armenian Academicians’ of Germany-1860,” as well as objectively analyzes the Armenia-Diaspora relations, the assimilation and acculturation processes that are taking place particularly in the Armenian Community of Germany and makes historico-political conclusions.